

International
JOURNAL OF SOCIAL, HUMANITIES
AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Open Access Refereed E-Journal & Refereed & Indexed
JOSHASjournal (ISSN:2630-6417)

Architecture, Culture, Economics and Administration, Educational Sciences, Engineering, Fine Arts, History, Language, Literature, Pedagogy, Psychology, Religion, Sociology, Tourism and Tourism Management & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:13

2019

pp.51-62

journalofsocial.com

ssssjournal@gmail.com

İPEK YOLU EKONOMİSİNDE DİN, DİL, KÜLTÜR-SANAT FAKTÖRÜ

RELIGION, LANGUAGE, CULTURE-ART FACTOR IN SILK ROAD ECONOMY

DR. Öğretim Üyesi Filiz KUTLUAY TUTAR

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde/Türkiye

Ramazan AYDIN

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Avrasya araştırmaları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Niğde/Türkiye

Article Arrival Date : 03.02.2019

Article Published Date : 29.04.2019

Article Type : Research Article

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.77>

Reference : Kutluay Tutar, F. & Aydın, R. (2019). "İpek Yolu Ekonomisinde Din, Dil, Kültür-Sanat Faktörü", Journal Of Social, Humanities And Administrative Sciences, 5(13): 51-62

ÖZET

İpek yolunun varlığı geçmişten günümüze birçok toplumu ekonomik, dini, askeri ve sosyo-kültürel açıdan etkilemiştir. İpek yolu coğrafyasında kabul edilen dinler ve Türk topluluklarının benimsediği dinler, kültür-dil faaliyetleri ele alınmıştır. Çoğu kez İpek yolunun yeterli olmadığı zamanlarda kullanılan alternatif yolların varlığından bahsedilerek İpek yolunu tamamlayıcı özellikte olduklarını görmekteyiz. Çalışmamızın amacı İpek yolunun etkisinin günümüze kadar kalmasını sağlayan farklı dinlerin, dillerin, sanat ve zanaat faaliyetlerinin bir arada bulunmasıyla oluşan mozaik sergilenmesidir. İpek yolu ekonomisinin canlı kalmasındaki etmenler İpek yolu ekonomisini ayakta tutan toplumların dini ve kültürel yapısının kaynaşmasıyla olmuştur. Burada İpek yolunda inanılan dinler, kültürel faaliyetler, edebi eserler incelenerek İpek yolu ekonomisine sağladığı katkıları görmek hedeflenmiştir. Türklerin İslamiyet'in tesirinde kalarak yazdığı ilk eser ve onu takip eden eserlerin İpek yolu güzergahında yazılmasının önemine değinilmiştir. İpek yolu istikametinde ekonomik gücünü hissettiren Çin, Hindistan, İran, Türk devletleri, Mısır ve Roma'nın bu iktisadi yoldaki etkileşimleri günümüzde de önemini korumaktadır. Çalışmanın sonucunda İpekyolu'ndaki ülkelerin çeşitliliği o bölgelerin imkanını azaltmamış bilakis zenginliğini artırmış, uyumlu bir kültürel alışveriş sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İpek yolu, Ekonomi, Din, Dil-Kültür

ABSTRACT

The existence of the Silk Road has affected many societies from the past to the present day in terms of economic, religious, military and socio-cultural aspects. The religions accepted in the Silk Road geography and Turkish the religions, cultural and linguistic activities adopted by their communities are discussed. We see that there are many alternative ways to be used when the Silk Road is not enough, and that they are complementary to the Silk Road. The aim of our study is to exhibit the mosaic formed by the coexistence of different religions, languages, arts and crafts activities that keep the Silk Road effect until today. The factors behind the survival of the silk road economy have been the fusion of the religious and cultural structure of the societies that maintain the Silk Road economy. The aim of this course is to examine the religions, cultural activities and literary works which are believed to be on the Silk Road. The importance of writing the first work written by the Turks under the influence of Islam and the following Works on the Silk Road route were mentioned. Chinese, Indian, Iranian, Turkish states, Egypt and Rome's interactions on this economic path, which have felt their economic strength in the direction of the Silk Road, still maintain their importance today. As a result of the study, the diversity of the countries in the Silk Road did not diminish the opportunities of those regions, but increased their wealth and provided a harmonious cultural exchange.

Keywords: Silk Road, Economy, Religion, Language-Culture

1. GİRİŞ

İpek Yolu coğrafyasında başlangıçtan günümüze kadar birçok din kabul edilmiş ve sonrasında bu dinler de değişikliğe uğratılmıştır. Bu durum İpek Yolu ekonomisi üzerinde bazen olumlu bazen olumsuz sonuçlara yol açmıştır. İpek Yolu; dinlerin, kültürlerin, sanat, zanaat, dil ve edebiyatın yayılıp yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Bilhassa taşınan dinler ipek yolu vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir.

İpek yolunun oluşumunda etkili olan hususiyet şöyle izah edilmektedir. Doğunun ve batının ürettiği veya yetiştirdiği mallar bu bölgelerde birbirine cazip görünmüş ve bu malların elde edilme isteğinden dolayı İpek Yolu meydana gelmiştir.

İpek yolu için yapılan tanımlardan en çok dikkat çekenlerden birisi, tarihin en eski devirlerinden itibaren doğu-batı arasındaki ticaret yollarının tamamına İpek Yolu adı verilmiştir. Başlangıcının Çin olduğu kabul edildiğinde en uç nokta ise Avrupa'da Roma, Afrika'da Mısır, Orta Asya'da Türk coğrafyası, Kuzeyde Rusya şeklinde sınırlarını çizmek mümkündür. Ancak irili ufaklı o kadar fazla tali yollar vardır ki bazen büyük ve önemli olan yolun hangisi olduğu konusunda yanılgılar olmaktadır.

İpek Yolu güzergahının yaklaşık üç bin, üç bin beş yüz yıllık geçmişinde mal alışverişi yapılmasının ötesinde gidip gelen kervanlar aslında insanların kültürünü, yaşayış biçimini, inanç esaslarını, ibadet şekillerini ve dinini de oradan oraya taşıyarak hayat alışverişi de sağlamışlardır.

İpek ve ipek böceğinin ilk defa nerede bulunduğu konusunda yapılan çalışmalarda ipeğin bulunduğu ve üretildiği yerler olarak Çin ve çevresi adres olarak gösterilmesi doğru bir görüş olmadığını savunan Zahide İmer, işin aslının Orta Asya bozkırlarında Altaylar ve çevresinde bulunup yetiştirildiğinin anlaşıldığını söylemektedir. Birçok batılı araştırmacı bu konuda çalışma yapmış ve ipeğin Çin kökenli olduğu iddiasını bir Çin efsanesi olarak nitelendirmiştir (İmer, 2005, s.1-32).

İpek Yolu ekonomisinin uzun zaman canlı kalmasının nedenlerinden bir tanesi doğu, batı, kuzey ve güney yönlerine her alanda temaslarının olmasıdır. Din, kültür, dil-edebiyat, ticaret gibi alanlardaki köprü olma özelliğidir. İpek Yolu coğrafyası din konusunda uzun zaman diliminde hemen hemen dünyadaki bütün dinlerle ve bazı mezheplerle iç içe olmuştur. Bu dinler ve mezhepler; Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık, Zerdüştlük, Taoizm, Nesturi Budizmi, İslam, Mazdekizm, Şamanizm, ve Yahudilik'tir. Türklerin tarih boyunca bu din ve mezheplerden etkilenmeleri ve din değiştirmeleri İslamiyeti kabul edene kadar devam etmiştir. İslamiyetin emir ve yasakları daha önce benimsedikleri dinlerin aynısı ve benzeri özelliklerde olması nedeniyle kısa sürede uyum sağlamışlardır.

Dinlerin bu kadar yaygın olması bu yolun işlevinin çok uzun zamana yayılması ve en son İslam'ın Türkler arasında rağbet görmesinin tek tanrılı inanç esasından kaynaklanmaktadır.

İpekyolu ekonomisi ve din bağlamında alışverişler merak duygusunu perçinleyip maddi boyuttan manevi boyuta aktararak din farklılıkları da ilgi çeken noktalar arasında yerini almaktadır. Böylece dışardan gelen tüccarların kabul ettiği din yerli halkın dikkatini çekerek din değişikliği durumlarını gündeme getirmektedir. Ekonomik bir hadise, yönünü manevi tarafa döndürüp İpekyolu ekonomisine ruhani bir özellik katmaktadır.

İpek yolunda ekonomi, din, dil, kültür, sanat ve zanaat hususiyetleri ele alınarak detaylandırılmıştır. İpek yolunun tarihi gelişimi, ekonomisi, kabul edilen dinler ve nitelikleri, İslam dininin etkisiyle gelişen ilk Türkçe eserler ve yazarları, İpek yolu ekonomisine katkıda bulunan ülkeler sıralanarak açıklanmıştır. İpek yolu bazı bölgelere uzak kalmasından dolayı değişik yollar kullanılmıştır. Baharat yolu, Fildişi yolu, Kürk yolu, Amber yolu, Tuz yolu, Kalay yolu, Kral yolu ve Budizm yolu bunlara örnek teşkil etmektedir. Bu yollar ekonomiyi asırlar boyu İpek yolu üzerine çekmiştir. İlk İslam eserleri ve yazarları İpek yolunda kültürel anlamda ve inanışa etkisi bakımından önem, değer, itibar kazanmışlardır. İpek yolunun gelişip tarihe en üst düzeyde konu olmasına katkı sağlayan ülkelerin

başında Türkler, Çinliler, Hintliler, İranlılar, Romalılar olmuştur. Ticaret yolları bu ülkeler sayesinde kalkınmış bölge halklarına geçim kapısı olmuştur.

2. İPEKYOLU'NUN TARİHİ GELİŞİMİ

Bir Özbek özdeyişine göre “Evrende iki büyük yol vardır: Gökyüzünde Samanyolu, yeryüzünde İpek yolu” (Bedirhan, 1994, s.II). Burada İpek yolunun yeryüzünde en büyük geçim yolu ve yaşamsal bir yol olduğunu anlıyoruz.

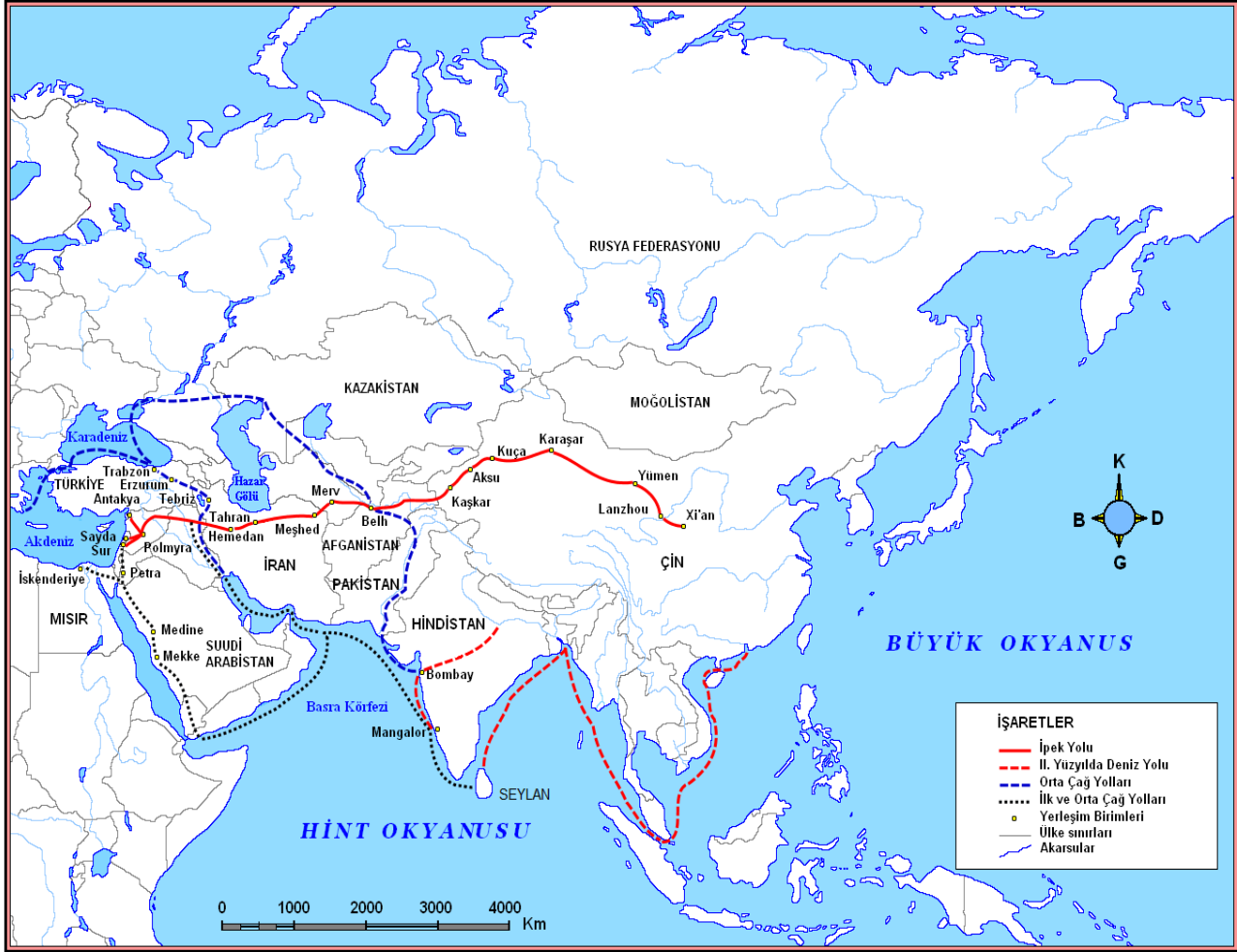
İpek yolunun tarihi ile Avrasya tarihinin birbiriyle aynı döneme denk geldiğini söylemek mümkündür (Kefeli, Taşağıl, Karagür, Yılmaz, 2008, s.17).

İpek yolu tarihin en eski yollarından biridir. Ulaşımı diğer yollara göre daha kolay ve uzun bir mesafeye sahip kara yolu olması yönüyle her insanın istifade edebildiği önemli bir yoldur. Kaliteli kumaşların yapıldığı bir bitkiden oluşan ipek, adını asırlar boyu akıllardan silinmeyecek bir yola vermiştir. Bu ad ilk defa on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde 1877’de, bilinen bir Alman coğrafya ustası Ferdinand Freiherr von Richthofen tarafından kullanılmıştır.

İpek Yolunun geçtiği güzergahlar üç tanedir.

- ✓ Karayolu veya esas yol, Büyük İpek Yolu. Yakın ve Orta Doğunun kurak çölleri ve dağ geçitleri (en zor olanları Pamir Dağlarında) boyunca uzanan yol. Uzmanlar, bu yolun gidiş gelişinin 89 yıl sürdüğü ve o boylamda Dünya evresinin 1/5 eşit olduğunu ileri sürmektedirler.
- ✓ Deniz yolu veya “Güney Yolu”. Akdeniz limanlarından başlayarak Kızıldeniz ve Hint Okyanusu boyunca uzanan yolun Hint Okyanusundan sonraki bölümü iki farklı kola ayrılmaktadır. Güney Hint Yarımadasının kuzey batısında Romalılar tarafından kurulan limanlara kadar uzanan ve oradan karayoluyla Gidikuş Dağlarındaki geçitlerle kuzeye ilerleyen oradan da esas İpek Yoluyla birleşen birinci yol. İkinci yol, denizden güneydoğu Asya’yı dolanarak Doğuya giden güzergahtır. Seyrüsefer aletleri kullanmadan, sadece Muson rüzgarlarıyla yapılan deniz yolculuğu, çok sayıda korsan tehlikesi de eklenince zorlaşmaktaydı.
- ✓ Kuzey yolu (bazen İskit yolu olarak da adlandırılmaktadır) Akdeniz’den Karadeniz’in Azak, Kırım ve Kuzey sahillerdeki antik (daha sonraları Bizans) kolonilerinden (bir süre sonra Karadeniz’in doğu ve Kafkasya sahilleri de kullanılmaya başlanmıştır) karayla devam etmekteydi. Yol, güney Rusya, ön Kafkas, Ural, Güney Sibiry ve Altay steplerinden güneyde TyanŞan Dağlarıyla Cungar dağ geçidine ve daha ileri ine kadar uzanmaktaydı (İpek Yolunda Kafkaslar, 2002, s.436-437).

Tablo 1:İpek Yolu Haritası

Kaynak: T. YÜCEL Türkiye Coğrafyası 1987

İPEK YOLU HARİTASI

Kaynak: T. Yücel, Türkiye Coğrafyası,1987

İpek yoluna muadil olabilecek daha pek çok yol bulunmaktadır. Bu yolların adları şu şekilde sıralanabilir:

Baharat yolu, Hindistan'dan başlayarak yakın doğuya kadar gelen bir ticaret yoludur.

Kürk yolu, Batı Sibirya ve Avrupa'nın kuzeyinden aşağıya doğru Orta Asya'ya ve Karadeniz sahiline kadar inen yola verilen addır.

Fildişi Yolu, Mısır ile Orta Afrika sahillerindeki hattı bağlayan ticari yola verilen isimdir.

Amber yolu, Baltık denizi ile Karadeniz hattını bağlayan yolun adıdır.

Tuz yolu, Avrupa'nın ortasından geçen yolun adına denilmektedir.

Kalay yolu, Mezopotamya'daki Babil topraklarından kalkıp Kayseriye ulaşan yolun adıdır.

Kral yolu, Mezopotamya'dan başlayarak Lidya'nın başkenti Sart şehrine kadar uzanan yoldur.

Budizm yolu, Hindistan, Afganistan, Çin ve Türki Cumhuriyetler doğrultusunda ilerleyen din kaynaklı bir yolun adıdır. (Kefeli, 2008, s.15,16).

3. İPEKYOLU EKONOMİSİ VE DİN

Din, doğa üstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara, tanrıya inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum bunun yanında bu nitelikteki inançları kurallar kurumlar töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen (TDK, 1994, s.230). Ekonomi ise, üretim dağıtım, ve tüketim

ilişkilerini düzenleyen işleyen bilim dalı, iktisat, ayrıca aşırı harcamalardan sakınmadır (TDK, 1994, s.264). Ekonomi deyince aklımıza para ve para ile ilgili olan her şey gelmektedir. Hayatın devamlılığı için geçinmek, alınıp satılan her türlü mal, gayr-ı menkul vb. konuları inceleyen sosyal bir bilim dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Din ise insanın hayatı boyunca uyması gereken güzel huy ve örnek davranışlar bütünüdür. İnsan yaratılmışların en akıllısı ve en şerefli olduğu için dininin buyruklarını yerine getiren varlıktır. Dinin emirleri arasında iktisat ile ilgili olanları da bulunmaktadır. Böylece ekonomi ve din arasındaki ilginin azımsanmayacak seviyelerde olduğunu düşünebiliriz. Biz burada dinler arasında İslam dininin iktisatla alakası üzerinde daha fazla durmaya çalışacağız. İslam iktisadı kavramı sadece İslam'ın beş şartı üzerinde değil günlük hayatta alışveriş esasında her türlü faaliyeti kapsamaktadır.

İpekyolu'nu Peter Frankopan, önce cennet yolu olarak adlandırmıştır. Nedeni ise Hristiyan haçlı orduları için önemini sadece ticari getirisi değil, dini anlamda da çok önemli kabul edilmesi ve Ceneviz ile Venediklilerin İpek yoluna yönelmelerinin sağlanması ile farklı kültürlerin kaynaşması gerçekleştirilmiş olacaktır. Ancak bir de İpek yoluna cennet yolu olduğu kadar cehennem yolu biçiminde de nitelendirdiği görülmektedir. Bunun nedeni ise Cengiz Han'ın korkunç seferlerinden bahsedilirken Moğolların dışardan görüntüsündeki olumsuz etki ile antik Yunan arasındaki benzerliğe vurgu yapılmıştır. Antik Yunan'daki Tartarus ile Tatarları benzeştirmektedir. İpek yolundaki bu savaş perspektifini gözler önüne sermiş olan araştırmacı Moğolların durdurulamayan taklarına değinmiştir (Okudan, 2018, s.11).

4. İPEKYOLU DİNLERİ

İpekyolu dinleri doğudan batıya aynı zamanda batıdan doğuya doğru olmak üzere birbirleriyle sıkı ilişki içerisinde olmuşlar bu istikamette birçok din ortaya çıkmıştır.

Tunhuang, Çin'in çok değişik dinlere ve etnik yapıya sahip batı yönüne açılan bir bölgesidir. Bu nedenle bu topluluktan günümüze farklı kalıntılar ve yazılı belgeler ulaşmıştır. Bu belgelere göre Sogtlular'ın çoğu Budist, Maniheizt, bir kısmı da Nestorian dinlerini benimsemişlerdi (Kefeli, 2008, s.176).

İpek Yolu'nda 751'deki Talas Savaşında Arapların Çinlileri yenmesiyle İslamiyet Orta Asya'da en üst seviyeye varmıştır. Artık bu civarda Müslümanların da adı sık sık anılır olmuştur. Talas Savaşında ele geçirilen esirlerin ipek ile ilgili her türlü bilgi ve ustalığından, dokuma teknikleri konusunda bilgilerinden faydalanılmak amaçlanmıştır. Bu yüzden bu sanatkarlar Küfe'ye ve Semerkant'a götürülüp fabrika ve atölyeler açılmıştır. Çin'de üretilen kağıt İslam ülkelerine ve Batı devletlerine kadar uzanarak Semerkant vilayeti de kağıt ile ünlenmeye başladı. Buralarda tezgahlar, atölyeler, fabrikalar kurulmaya başlandı. Çinli sanatkarlar Harun Reşit komutasında İslam vilayetlerinden Bağdat'a getirilmiştir (Kefeli, 2008, s.177).

4.1. Maniheizm

Bu din Roma devletinin Hristiyanlığı kabul etmeden önce bile Maniheizmin etkisine maruz kalmıştır. Maniheiztler Akdeniz havzasında Hristiyanlığın devlet dini olmaya başladığında Maniheizm'in Hristiyanlığın daha doğru şekli olduğunu iddia ettiler ve bu şekilde Balkanlar'da ve Avrupa'da Ortaçağa kadar ayakta kalmışlardır. İpek Yolu boyunca Orta Asya'da Sogdiyanlar, Maniheizm'in Semerkant'ı merkez yaparak inancın aktarımı buradan sağlanmıştır. Sogdiyanlar, dil kabiliyetlerini kullanarak Mani metinlerinden çeviriler yapmışlardır. Süryaniceden, Orta Perslerden ve Parthlılardan Sogtçaya ve Türkçeye aktarmışlardır. Çinliler Maniheizm'i Budizm'i yanlış yönlendiren bir din olduğunu iddia ederek bu dinin sapkın bir din olduğunu söylemektedirler. Maniheizm'in en geniş ve bir devlet dini olarak kabul eden medeniyet Uygurlardır. 763'ten 840'a kadar yaklaşık 77 yıl burada himaye edilmiştir (Foltz, 2007, s.107-111).

4.2. Budizm

M.Ö. 6. Yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkmış bir dindir. Bugün bu dine bağlı kalan insan sayısı 300 milyon dolaylarında olduğu kabul edilmektedir. Budizm tam olarak din olabilme özelliğini kazanamamış bazı görüşlere göre felsefi bir düşünüş, mezhep veya tarikat şeklinde yorumlanmaktadır. En çok kabul görmüş coğrafyalar Seylan, Tayland, Mođolistan, Mançurya, Tibet, Çin, Kore ve Japonya'dır. Bunların yanında Avrupa'nın bazı yerlerinde de bağlı bulunan insanlar vardır. Budizm'i kuran Buda'dır. Buda MÖ 563-483 yılları arasında hayatını devam ettirmiştir. Asıl adı Siddharta Gotama'dır. Bugünkü Nepal topraklarında doğmuştur. Budizm inancında üç konuya hassasiyet gösterilir: Buda'nın heykelleri, Buda'nın hatıraları, Buda'nın altında ilhama kavuştuğu söylenen Bodhi ağacı (Kefeli, 2008, s.111-112).

Budistlikteki "puta tapma" geleneğinden dolayı Müslümanlar bu dini kitabi bir din olarak görmemişler ve bu davranışları nedeniyle onlara nefretle bakmışlardır. Ancak yine de bu olumsuz bakışa rağmen Budizm Müslümanlığın yaygınlaştığı devre kadar varlığını sürdürmüştür. Budist inancın Müslümanlık içinde varlığını sürdürdüğüne işaret olarak Abbasiler İranlı komutan Ebu Müslim'i yeniliklerini gerçekleştirdikten sonra idam ettirmeleri ve bu olaydan sonra onun reenkarnasyonuna edilen rivayetler gösterilebilir (Foltz, 2007, s.139).

4.3. Hristiyanlık

Hristiyanlığın Ortaasya'da hüküm sürmeye başladığı mekanların başında Mođolistan bozkırları gelmektedir. Daha sonra Tatarlar arasında Hristiyan isimlerine rastlandığı olmuştur (Foltz, 2007, s.155-156). Ortaasya ve Türkler arasında Hristiyanlığın ilk izlerine III. ve IV. yüzyıllarda rastlanmaktadır. Hristiyanlık bu bölgelere misyonerler tarafından doğu yönünden giriş yapmıştır. Ortodoks kiliseleri buralarda önemli dini faaliyetler yürütmüşlerdir. Türkler ve Ortaasya coğrafyasında Hristiyanlık Bizans yoluyla değil Sasani devrinde yakın takipte olan Nesturiler, önce İran sınırlarına girmiş, sonra da Türkler arasına karışmıştır. Hristiyanlığın bir kolu olan Nesturilik, İran ve Türkler arasına ticari faaliyetler neticesinde girmiştir. Hristiyanlığı yaymak isteyen tüccarlar sadece ticari faaliyet yapmakla kalmamışlar dini, kültürel faaliyetlere de zaman ayırmışlardır (Eski Türklerde Din ve Düşünce, 2002, s.486).

4.4. Zerdüştlük

Zerdüş (MÖ 628-551) tarafından eski İran dininin yeniden şekillendirilmesiyle kurulmuş bir dindir. Zerdüştlük İran'ın Hz. Ömer tarafından fethedilmesinden sonra İran'daki hem resmi din, hem de milli din denen din özelliği kazanmıştır. (Eski Türklerde Din ve Düşünce, 2002, s.480). Burada milli din denilmesinin sebebi dinlerin tasnif edilirken iki kısımda incelenmesinden dolayıdır. 1. Milli dinler. 2. Evrensel dinler. Bu tasnifi yapan batılı bilim adamlarına daha sonra diğer bilim adamları da katılmıştır ve ikili dinler tasnifini dikkate alarak uluslar değerlendirilmiştir (Eski Türklerde Din ve Düşünce, 2002, s.463). Sogdianlıların da kabul ettiği bir dindir. İran kökenli Sogtlar, ateşe tapma, ölülerin ifşa edilmesi gibi hareketlerin yapıldığı Zerdüştlük ile İslamiyetin bağdaşamayacağını, hatta Sasanilerin benimsediği Zerdüştlük ile Sogdianların Zerdüştlüğü arasında bile farklar olduğu beyan edilmektedir. (Foltz, 2007, s.136).

4.5. İslamiyet

751 Talas Savaşı'nda Arap Müslümanları ve Çinlilerin mücadele ettiği görülmektedir. Daha sonra Araplara Karluk Türk boyunun destek vermesiyle savaşı Arapların kazandığı söylenmektedir. 10.yüzyılda Karahanlılar'ın İslamiyeti resmi din olarak kabul etmesinden sonra Türkler akın akın Müslüman olmaya başlamışlardır. Gazneliler, Selçuklular Karahanlılardan sonra İpekyolu güzergahında Müslüman olan büyük Türk devletleridir. Daha sonra üç kıtaya yayılan Osmanlı Devleti de resmi dinini İslam olarak ilan edince İslamiyet Türklerin dünya çapında temsil ettiği bir din olarak anılmaya başlanmıştır. Türklerin İslamiyet'i kabul etme nedenlerine baktığımız zaman geleneksel din anlayışlarıyla benzerlik göstermesi, tek tanrılı bir din olması sebep olarak gösterilebilir.

İslam'ın ekonomiye bakışını 'İslam İktisadı' olarak da adlandıran kaynakların çokluğundan dolayı bu adı da kullanarak kavramları eş anlamlı olarak değerlendirebiliriz. İslam Hz. Muhammed'in Allah tarafından tebliğine memur olduğu din, bu dinde olan kimse müslüman (Devellioğlu, 2000, s.451).

İslam iktisadı belirli bir inanç (iman) sitemine bağlı olduğundan deney ve gözlem bilgiye, önemli katkıda bulunmuştur. Her ne kadar da olsa hepsinin bir geçerlilik hududu vardır. Evrenin göreceliliği ile sınırlı olan evrensellik buna örnek olarak gösterilebilir. İslam'ın "vahdet" düşüncesi içinde yer alamayan Kartezyen fikri; mana-madde-ruh-beden ayrımı gibi bugünün insanına hakimdir (Tabakoğlu, 1996, s.14-15). Ekonomi kavramı batı kökenli bir bilim olduğu için Müslüman dünyanın bu konuya daha fazla eğilmesi gerekmektedir. Çünkü saf, halisane, samimi amaçlarla bir yere getirilmeye çalışılmasına rağmen yeterli seviyeye çıkarılamamıştır. Ekonomistlerden çok fıkıhçıların sözünün geçtiği bir alan olarak onların tarif ve tasvirleriyle şekillenmektedir. Oysaki ekonominin bir altyapısı, düşüncesi olması icap etmektedir. Bunu başarmanın yolu da İslami bir bakış açısıyla birleştirmekten geçmektedir (Karadoğan, 2014, s.11). İslam ekonomisi ile ilgili çalışmaların neden yapılması gerektiğine dair soruya verilecek cevap açıktır. İslam'ın inşasının sağlam temellere sahip olması nedeniyle bu çalışmalar başarılı bir şekilde yapılabilir. Gerek İslam Peygamberinin dini inşa süreci, gerek Kur'an-ı Kerim'in iktisadi konularda birçok hadis ve ayetlere yer vermesi buna delil olarak gösterilebilir. İslam'ın haksızlıklara yer vermeyen düşünce yapısından dolayı ekonomi gibi halkın mecbur olduğu önemli bir konuda açık kapı veya öneri mahiyetinde düzenlemelere yer verilmemelidir. Zira halkın adil bir ekonomiye kavuşması temin edilmelidir (Karadoğan, 2014, s.18-19).

4.6. Musevilik (Yahudilik)

Yahudilik, İpek yolu ticaretinde Akdeniz havzasında Roma medeniyetinden ve oradan Çin hanlığına kadar bu bağlamda yerini almış bir dindir. Müslümanlar döneminde Radanites (yolu bilen kişi) olarak bilinen Yahudiler, hem Müslümanlar arasında hem Hıristiyanlar arasında serbestçe dolaşabilmişlerdir ve ayrıcalıklı bir yerde tutulmuşlardır. Latin kaynaklarına göre Akdeniz ticaretine Yahudilerin ve Süryanilerin hakim olduğu bilinmektedir (Foltz, 2007, s.140). Türk dünyasında Yahudiliği kabul eden Hazarlar Museviliğin Karay mezhebini kabul etmişlerdir. Kırım bölgesinde Karay Yahudilerinden başka Kırımçak Yahudileri bulunmaktadır. Bunlar Karailerin tersine Talmud'a inanmaktadırlar. Ancak bu grup kendini Türk saymakta ve Türkçe eserler vermektedir. Ayrıca Türk dünyasının değişik coğrafyalarında da Yahudi inancına rastlanmaktadır (Eski Türklerde Din ve Düşünce, 2002, s.493-495).

5. İPEK YOLUN'DA DİL, KÜLTÜR, SANAT

İpek yolunda kapsamlı dil ve kültürel faaliyetler Karahanlılar dönemine aittir. Bugüne kadar Karahanlılardan kalan Türkçe eserler şöyle sıralanabilir: 1.Kutadgu Bilig (1069-1070), 2. Divan-ı Lügat-it Türk (1074), 3.İlk Kur'an Tercümelere, 4.Atabetü'l Hakayık, 5. Divan-ı Hikmet (Ercilasun, 2015, s.293).

5.1. Kutadgu Bilig

Yusuf Has Hacıp tarafından yazılmıştır. Türk dili ve kültürü XI. yüzyıldan itibaren İslam medeniyeti çevresine girdikten sonra kendi özünü korumayı başarmış milli kimlik ve ananelerine bağlı kalarak dönemin önde gelen kültürlerinin seviyesine ulaşmıştır. O devirde ileri gelen dil ve kültürler bilhassa Arap ve İran (Fars) dilleri iken Türk dili ve kültürü onlarla yarışacak düzeye ulaşıp Türkçenin sadeliği ve geniş coğrafyaya hükmetmesi neticesinde edebiyat oluşturacak şekilde eserlerle ortaya konulmuştur. Türk dünyasının geniş alanlarında Türk edebiyatının oluşumu ve gelişimi yadsınamaz duruma gelmiştir. İşte Türkçenin ve edebiyatının bu vaktinde Kutadgu Bilig adlı eser Türk illerinde büyük yankı uyandırmıştır. Kutadgu Bilig çeşitli ülkelerde başka isimlerle anılmıştır. Mesela Çin halkı ona "Edebü'l Mülûk", Maçinliler "Ayînü'l Memleke", Maşriklılar "Zînetü'l Ümera", Farslar "Şehname-i Türkî" diğer kavimlerden "Pendname-i Mülûk", Turanlar ise "Kutadgu Bilig" adını kullanmışlardır (Caferoğlu, 2015, s.42). Eserin yazarı Yusuf Has Hacıp İslâmi Türk edebiyatının ilk

yazarı olma özelliğine sahiptir. Türkistan’da Balasagunda doğmuştur. İyi bir eğitim almış, bilgiye ehemmiyet gösteren, iyi düşünüp güzel yazan münevver bir bilim, düşünce ve sanat adamıdır. Doğduğu yıllara ve mekana bakıldığı zaman onun ünlü İslam alimi ve filozofu İbn-i Sin’nın öğrencisi olma ihtimalinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca sosyal düşüncelerinin, felsefi düzeninin benzerlikleri de dikkatlerden kaçmamaktadır. “Has Hacıplik” eskiden Türk devletlerinde bir unvan olarak anılmaktaydı. Günümüzdeki protokolü düzenleyen bakanlık seviyesinde bir devlet görevidir (Banarlı, 1998, s.230,231). Eser, ilk kez aruz ölçüsünün kullanıldığı eserimizdir. Devlet yönetiminden doğruluk ve dürüstlük ilkelerinin sembolleştirildiği, dört karakter üzerinde devletin yönetim biçiminin tasvir edildiği büyük bir kaynaktır. Kur’an-ı Kerimden alıntılarının yer aldığı ilk Türkçe şiir kitabıdır.

5.2. Divan-ı Lügati’t Türk

Kaşgarlı Mahmut tarafından İslamiyetten sonra yazılan tarihi olarak ikinci Türk Dili ve Edebiyatı eseri de Divan-ı Lügati’t Türk’tür. Türklerin yazılan ilk sözlüğüdür. Aynı zamanda ilk kez yazılmış bir Türkçe dil bilgisi kitabıdır. Ama eserin asıl yazılış amacı Türkçenin Araplara öğretilmesi olduğu için Arapçayla yazılmıştır. Eserde Türkçe atasözleri, deyimler, halk dilinden alınmış şiir örnekleri bulunmaktadır. Eserdeki Türkçe kelimelerin sayısı 7500’dür (Banarlı, 1998, s.253). Karahanlı Hanedanlığına mensup bir şehzade olduğu düşünülen Kaşgarlı Mahmut, babasının Kaşgarlı olduğunu kendi eserinde dile getirmektedir (Ercilasun, 2015, s.314). Yazarın adı ve eseri hakkında ilk bilgilere Katip Çelebi’nin Keşfüz Zünun adlı eserinde rastlanmaktadır. Buna göre yazarın gerçek adının Mahmud Bin Hüseyin Bin Muhammed’dir. (Caferoğlu, 2015, s.16). Türk illerini, Türk şive ve halk edebiyatlarını, hem Türklere hem de Araplara tanıtmaya çalışmıştır. Bu özelliği o şu şekilde özetlemiştir.

Türklerin hemen tek mil illerini, obalarını ve bozkırlarını inceden inceye gezerek dolaştım. Türk, Türkmen, Oğuz, Çiğil, Yağma, Kırgız boylarının dillerini ve kafiyelerini tamamen zihnimde nakşettim ve bu hususta o kadar muvaffak oldum ki, her taifenin şivesi bence en mükemmel bir surette elde edilmiş oldu. (s.16)

Kaşgarlı Mahmut’un verdiği bu bilgiler o yüzyıllara göre gayet açık ve net bir şekilde izah edilmiş bir anlatımdır. (Caferoğlu, 2015, s.16). Tüm Türk toplulukları hakkında malumat sahibi bir aydın ve mütefekkir bir kişilik olduğu her cümlesinden anlaşılmaktadır.

5.3. Kur’an Tercümelere

İlk Kur’an tercümelere Karahanlılar zamanında yapılmış ve bu yapılan tercümelere Türkiye’de ve dünyanın farklı yerlerinde farklı nüshalarla yer almaktadır (Ercilasun, 2015, s.331).

5.4. Atabetü’l Hakayık

İslamiyet etkisinde yazılan eserlerden biri de Edip Ahmet Yükneki’nin Atabetü’l Hakayık adlı eseridir. Edip Ahmet’in asıl adı Yükneki Edip Ahmet bin Mahmut’tur. 12.yüzyılda yazıldığı tahmin edilen eser, nasihatlar ve ahlaki konuları esas alan öğretici bir eserdir. Atabetü’l Hakayık adlı eser, milletlerin efendisi Türklerin ve Acemlerin meliki Muhammed Dâd Sipehsalar’a ithaf edilmiştir (Ercilasun, 2015, s.326). Edip Ahmet Yükneki hakkında 15. Yüzyıla kadar süren ünü bir bakıma efsaneleşmiştir. 15.asır Çağatay mütefekkeri Ali Şir Nevai bir eserinde onunla ilgili olarak şunları söyler.

Türk ülkesinden imiş. Onun işleri hakkında garip şeyler nakledilmiştir. Derler ki gözleri körmüş ve asla gözleri görmezmiş. Görücü imiş ama gözü olup da görmeyen görücüler gibi değilmiş. Çok da akıllı, zeki, zahit ve takva sahibi kişiymiş. Hak Teala zahir gözünü kapalı yaratmış olsa da gönül gözünü pek parlak kılmış. Lobyaya el sürermiş, koyun böbreğine benziyor dermiş; nohudu parmağıyla okşarmış, kuş başına benziyor dermiş. (s.328)

Atabetü’l Hakayık nasihatler kitabı olarak anıldığı için okuyanlara birtakım öğütler vermektedir. Bu özelliğinden dolayı Kutadgu Bilig adlı esere benzediği söylenmektedir (Ercilasun, 2015, s.329).

Eserin adı değişik isimlerle telaffuz edilmiş, bu bir gelenek haline gelmiş bazen yazar adları bazen de eser adları farklı isimlerle söylenmiştir. Atabetü'l Hakayık adlı esere “Hibetü'l Hakayık”, “Aybetü'l Hakayık” ve “Adbetü'l Hakayık” gibi adlarla hitap etmek bir beis oluşturmamıştır (Caferoğlu, 2015, s.63).

5.5. Divan-ı Hikmet

Eser Ahmet Yesevi tarafından 12. Asırda Yesi’de kaleme alınmıştır. Bu eserde bulunan şiirler şekil bakımından incelendiğinde yani ölçü, uyak, redif, dil ve anlatım yönünden ele alındığında halk şiirine mi yoksa yüksek zümre edebiyatı kabul edilen divan edebiyatına mı aittir dendiğinde halk şiirine yakın olduğundan bahsedilebilir. Çünkü şiirler anlam bakımından deruni manalar içermemektedir. Yer yer bazı şiirlerin derinlikli olduğuna rastlamaktayız. Bu nedenle Ahmet Yesevi’nin şiirlerine “Hikmet” adı verilmektedir. Bu ismin verilmesinin nedeni hem tasavvufi şiirlerin bulunması hem de diğer şiirlerinin ayrı tutulması nedeniyledir. Şaire ait bir başka eser de Türk Halk Sufiliği adlı eseridir. Yesevinin şiirleri kısa süre içerisinde çok sevilmiş, değer görmüş, Yesevi gibi söylemek, bir çevredeki şairler tarafından kutsal bir davranış haline gelmiştir. Bu tavrda şiirler söylemek ananevi bir hal almıştır. O dönemdeki tasavvufi tarzda yazılan şiirlerin bazıları Ahmet Yesevi’ye ait olmasa bile onun şiirleri olarak Divan-ı Hikmet içerisine alınmıştır. Ancak bu şiirlerden bilhassa aruz vezni kullanılarak yazılanlar Ahmet Yeseviye ait olup olmadığı konusunda daha çok tereddütlüdür (Banarlı, 1998, s.280). Ahmet Yesevi’nin Anadoludaki tasavvuf ekolünün temsilcisi sayılan Yunus Emre’nin de aynı kuldarda şiirlerinin olduğu kabul edilir. Bu hususta Fuat Köprülünün “Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar” adlı eserinde geniş bilgi yer almaktadır. Ahmet Yesevi sevgisinin bütün Türk dünyasında mevcut olduğu onun türbesinin hala büyük bir coşkuyla ziyaret edilmesi ve Türkiye-Kazakistan işbirliği ile bugün Kazakistan’ın Türkistan şehrinde Ahmet Yesevi adına bir üniversitenin kurulması o sevginin en büyük kanıtıdır (Ercilasun, 2015, s.333). Yesevi altmış üç yaşındayken tekkesinin bir tarafına üç arşın aşağısına bir çilehane yapıp ömrünü orada geçirmeye başladı. Bu durumundan Divan-ı Hikmet adlı eserinde genişçe bahseder. Neden böyle bir yola giriştiğini tasavvufi bir dille izah eder (Köprülü, 1976, s.75)

6. İPEK YOLU EKONOMİSİNE KATKI SAĞLAYAN ÜLKELER

Çin (Asya)

Tarihin gelişim seyrinde Çin hükümdarı Wu-ti (MÖ 141-89) tarihlerinde, yüksek gelirler elde etmek için birtakım ekonomik atılımlar yapmak amacındaydı. Bunları gerçekleştirecek formüller aramaktaydı. Öncelikle ipekli kumaşlar, baharatlar, değerli taşlar, kağıt gibi gelir seviyesi yüksek ekonomik malları komşu ülkelere ve batı ülkelerine aktarmak istemekteydi. Ancak bu işi gerçekleştirirken karşısında bir engel olarak gördüğü Hunları bir yolunu bulup aşmak istiyorlardı (Kefeli, Taşağıl, Karagür, Yılmaz, 2008, s.17). Çinliler ipeği ve ipekli mamülleri tekelinde bulundurarak, komşu ülkelere ve ipek yolu güzergahındaki ülkelere hoş görünmek için onlara ipekli hediyeler vermeye özen göstermişlerdir. Ancak asıl amaçları bu bölgelerde üstünlük kurarak hakimiyetlerine almaktır. Bu konuda Göktürk hükümdarı Bilge Kağan ulusunu şöyle uyarır.

Ötüken Ormanında oturup Çin milleti ile anlaştım. Altını, gümüşü, ipeği, ipekliyi sıkıntısız öyle veriyor. Çin milletinin sözü tatlı, ipek kumaşı yumuşak imiş. Tatlı sözle, yumuşak ipek kumaşla aldatıp uzak milleti öylece yaklaştırmış... Çin milletinin tatlı sözüne, yumuşak ipek kumaşına aldanıp Türk milleti mahvoldun.

Çin ipeği ve ipekli mamülleri üretip pazarlamanın yollarını ararken bir taraftan da kazanç elde etmenin yollarını aramıştır. Çin İmparatoru Vudi zamanında (M.Ö. 142-87) imparatorluğun sınırları batıya doğru genişlemiş, Çin ile Batı arasındaki ticaret yollarını açmıştır. (Bayraktaroğlu, <http://www.kirmizilar.com>). 300 milyona yakın Budizm inancına mensup insanın en yoğun olarak yaşadığı ülkelerden biri de Çin’dir. (Kefeli, 2008, s.111).

Hindistan (Asya)

Budizm'in ortaya çıktığı ülke Hindistan'dır. 300 milyon Budist'in çoğu burada yaşamaktadır. (Kefeli, 2008, s.111). Hindistan ve Çin Hindi ülkelerinin gelir getiren mahsullerinin baharat üzerine yoğunlaştığı görülür. Akdeniz ve çevresindeki ülkelere deniz yoluyla ve oradan da Roma'ya kadar taşınan mallar Hindistan başlangıçlı ve o güzergahı takip eden yollardır. İpek yolu ve Baharat yoluna en önemli katkıyı sağlayan ülkelerden biri olan Hindistan, günümüzde de gelişen ekonomisi ile göz doldurmaktadır. Hem ekonomik, kültürel hem askeri hem de görsel sanat ve sinema alanlarında yapmış olduğu atılımlara her geçen gün yenisini eklemektedir.

Tablo 2: İpek ve Baharat Yolu Güzergahı

Kaynak: www.pinterest.com, İpek ve Baharat yolu haritası

İran

Kirmanşah, Hemedan, Rey, Tahran, Tebriz, Şiraz, İsfahan, Herat, Hecatompylos, Sebzevar, Nişabur, Yezd gibi şehirlerinden İpek Yolu geçmektedir (Kırpık, 2012, s.177). İpek yolunun üç kısma ayrılması ve bu yollardan kara yolu olarak kullanılan birinci yolun batısı önce Partlar tarafından hakimiyete geçirilerek kullanılmış, sonra beş yüz yıla yakın Sasaniler'in kontrolünde bulunan yol daha sonra da İran'ın eline geçmiştir. Bu yolun kapsam alanını incelediğimizde bir İran-Çin yoluna dönüştüğünü görmekteyiz. Böylece İran ekonomisinin İpek yolundan faydalanmayan çevre ülkelerden kat kat fazla bir seviyeye ulaştığını öğrenebilmekteyiz (İpek Yolunda Kafkaslar, 2002, s.437).

Mısır (Afrika)

Mezopotamya ve Mısır'da paralı askerlik yapan İskitler'in hem bu ticaretin başlamasında, hem de kurgan geleneği gibi karşılıklı dinî ve kültürel etkilerin gelişmesinde önemli rolleri olduğu sanılmaktadır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu>). Mısır tarihte olduğu gibi bu gün de önemini korumaktadır. Çünkü stratejik bir coğrafyada yer alması, iki kıtayı birleştiren bir noktada yer alması, Nil nehrinin burada olmasıdır. Ayrıca Süveyş kanalının açılıp Akdeniz'le Kızıldenizi deniz yolu ile birleştirmesi önemini iyice artırmıştır.

Roma (Avrupa)

İlkçağlardan günümüze kadar ününü yitirmeyen İpekyolu bilhassa ortaçağda ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda varlığını hissettirmiştir. İpek yolunda gidilen istikamet değişse de ulaşılan noktalar aynı olması nedeniyle büyük topraklar ve kıtalardan geçerek hedefe varılmıştır. Hedef noktaları Çin, Ortaasya, İran, Mezopotamya, Akdeniz kıyıları ve Roma (Avrupa). Doğu Roma olarak da biline Bizans İmparatorluğu Akdeniz, Anadolu, Avrupa üçgeninde İpekyolu ekonomisi için büyük uğraşlar vermişlerdir. Bilhassa Sasani İmparatorluğu Akdeniz ve Ön Asya'da Bizans'ın önünü kesmiş ve daima işini güçleştirmiştir. Yeni deniz yolları ve keşiflere kadar Doğu Roma İmparatorluğu istediği gibi ipek yolu ticaretini düzenleyememiştir (Uyumaz, 2017, s.1).

Türk Devletleri

Türkler ve Moğollar İpek yolu güzergahı üzerinde Romalılarla ve Haçlılarla karşılaşmışlar ipek ithalinin neticesinde tarihi ve askeri üstünlük sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Tarihe yön verme, hukukun tesis edilmesinde yapılan mücadeleler etkili olmuştur. Mesela Moğol baskını Avrupa'da ve haçlı zihniyetine sahip olanlarda adalet duygusunun pekiştirilmesini sağlamıştır (Kırpık, 2012, s.176). İpek yolunun ister doğudan batıya ister batıdan doğuya olsun geçeceği istikamet Türk yurtlarıydı. Çin'in ve diğer ülkelerin malları bilhassa da ipek ve türevleri Büyük Hun İmparatorluğu'nun sınırlarından geçmek zorundaydı. Türk yurtları o kadar geniş ve stratejik özelliklere ve öneme sahipti ki o dönemin büyük kabul edilen devletlerinin adeta çepeçevre sarmaktaydı. Pekin'in kuzeyinden Karadeniz'e, güneybatıda Kızıldeniz'e, kuzeyde Ural Dağlarına, doğuda Kore ve Japon sınırlarına ulaşan bir toprak genişliğine sahipti. O nedenle bu devletler Türklerle iyi komşuluk ilişkileri kurmak ihtiyacını duyuyorlardı. Bunu da başararak ekonomik güçlerini ileri düzeye ulaştırmışlardır. Çin'in sahte dostluk planları kendi işlerine gelmiş ve öteki rakiplerini oyuna getirebilmişlerdir (Kırpık, 2012, s.177).

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

İpek yolu, MÖ 2-3. yüzyıllardan 16. yüzyılın ortalarına kadar devam eden, dünyada eşine az rastlanan ekonomik ve ticari bir yoldur. Ancak tek başına bu yeterli değildir. Din, dil-kültür ekseninde ekonominin kuvvetlenmesini sağlayan unsurlara da ihtiyaç duyulmuştur. Bu coğrafyada hayatın devam ettirilmesini sağlayan İpek yoluna yardımcı maddi ve manevi öğeler bir aradadır. Böylece asırlar boyu ayakta kalan İpek yolu doğudan batıya bir değişim, bir aktarım görevini üstlenmiştir. Birçok medeniyet gelip geçmiş ve bu yoldan istifade etmiştir. Varlığını sürdürmek için toplumlar, askeri ve siyasi üstünlük kurma çabalarına girişmiş böylece tarihi aydınlatan olaylar gerçekleşmiştir.

İpek yolu doğu-batı eksenli veya tam zıttı istikamet ile tarif edilebilir; her ne şekilde olursa olsun buralar yaklaşık on bin km uzunluğunda bir yolu kastetmektedir. Bu kadar uzun mesafede hayatı devam ettirebilmek için çok fazla şeye ihtiyaç duyulacaktır. Örneğin dini inanç, kendini ifade edebilmek için dil ve edebiyat ürünlerine, yeme, içme, pişirme gibi kültürel unsurlara. Bunların tamamının cevabını araştırarak meraklılarına sunmayı denedik.

Aklımıza şu soru takılabilir. İpek yolunun yeniden canlandırılması mümkün müdür? Bu sorunun cevabını fazla düşünmeden cevaplayabiliriz. Evet, yeniden canlandırılabilir. Bu konu bizim olduğu gibi devlet büyüklerinin de gündeminde yer almaktadır. 20. yüzyılın sonlarında yapılan toplantılarda alınan kararlar ve imzalanan anlaşmalar bulunmaktadır.

İpek yolu güzergahında ilginç gelişmeler din değişiklikleri yaşanması sonucunda gerçekleşmektedir. Mesela Türklerin kabul ettiği din sayısı oldukça fazladır. Bu durumda o inancın etkisine girip yaşam biçimini değiştirmek ve bir bakıma o toplumdaki başka yaşamak gibi. Tek tanrılı dine inanan Türkler aynı özelliği devam ettirip İslamiyet'i kabul etmiştir. Bazı gruplar Hristiyanlığı, bazıları Museviliği benimseyip hayatını bu dine göre şekillendirmiştir. İslamiyet'i kabul ettikten sonra sanatkarların dil ve edebiyat ürünleri de İslami tesir ile oluşmaya başlamıştır. Kur'an tercümelerine yer vermek,

Arapça ifadeler kullanmak kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca Türkçeyi Araplara öğretmek için eserini Arapçayla yazan Kaşgarlı Mahmut Türk dilinin bir dünya dili olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Banarlı, N., S., (1998). Yüksek Zümre Edebiyatının İlk Yazarları ve İlk Eserleri, Cilt:1. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim
- Bedirhan, Y. (1994). *Orta Çağda İpek Yolu Hakimiyeti ve Türk Yurtları*. (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Caferoğlu A. (2015). *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Altınordu
- Devellioğlu, F., (2000). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat* (17. bs., Cilt 1, 451. ss.). Ankara: Aydın
- Ercilasun, A., B. (2015). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Kültür Bakanlığı
- Foltz, R., C. (2007). *İpek Yolu Dinleri*. A. Aslan (Çev.). İstanbul: Medrese.
- Güngör, H. (2002). Eski Türklerde Din ve Düşünce. *Türkler*. (Cilt.3) Kayseri: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Güseri Okudan, Tarih Kritik, Cilt 4, Sayı 2, Nisan 2018, e ISSN 2149-8733
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ipek-yolu>
https://www.academia.edu/35182604/%C4%B0pek_Yolu_ve_Bizans
<http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/guncel-yazilar3/2442-tarihi-ipek-yolu-ticaret-ve-kultur-yolu>
- İmer, Z. (2005) Miladi Dönem Öncesi Asya'da İpek. *Bilig*, 32, 1-32
- Karadoğan, S. (Ed.) (2014). *İslam Ekonomisi*. İstanbul: Alioğlu
- Kefeli, A. E., Taşağıl, A., Karagür, N. S., Yılmaz, Ö., D. (2008). *Dünden Bu Güne İpek Yolu Beklentiler ve Gerçekler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Kırpık, G. (2012). Haçlılar ve İpek Yolu. *Bilig*, 61
- Köprülü, M., F. (1976). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Lerusalimskaya A. A. (2002). İpek Yolunda Kafkaslar. *Türkler*. (Cilt.3) Rusya: Hermitage Müzesi Şarkiyat Bölümü
- Parlatır, İ., Zülfikar, H., Gözaydın, N. (1994). Okul Sözlüğü. Ankara: Türk Tarih Kurumu
- Tabakoğlu, A. (1996). *İslam ve Ekonomik Hayat*. Ankara: Gaye
- T. Yücel, (1987), Türkiye Coğrafyası, İpek Yolu Haritası
www.pinterest.com. İpek ve baharat yolu haritası